

Cuprins

Misiunea și înțelesul vieții.....	9
Privire asupra timpului	24
Tineretea întunecată.....	31
Portretul	53
Anii de măiestrie.....	67
Măreția și limitele umanismului.....	86
Marele potrivnic	112
Lupta pentru independență.....	148
Răfuiala cea mare	168
Sfârșitul.....	189
Moștenirea lui Erasmus	205

Stefan Zweig

Traducere din limba germană de Eugen Relgis

POLIROM
2021

Acest *imperium* al lui Erasmus, care cuprindea pentru prima dată (memorabilă oră!) toate țările, popoarele și limbile Europei, era o stăpânire blajină. Pentru că a izbândit aceasta fără violență, numai prin puterea de atracție și de convingere a activității spirituale, umanismul are oroare de orice violență. Ales numai prin aclamații, Erasmus nu se folosește de nici un fel de dictatură cărcotașă. Principiile fundamentale ale împărăției sale invizibile sunt: serviciul spontan, voluntar și libertatea lăuntrică. Spiritualitatea erasmică nu vrea să subjuge oameni idealului ei umanist și umanitar, prin intoleranță, precum obișnuiau înainte prinții și religiile, ci, ca o lumină puternică ce ademenește în sfera ei curată vietățile care rătăcesc prin întuneric, ea atrage spre claritatea ei pe cei unilaterali, convingându-i cu blândețe pe cei încă neștiutori. Umanismul nu are tendințe imperialiste; el nu cunoaște dușmani și nu vrea robi. Cine nu dorește să aparțină cercului ales poate rămâne afară; nu e silit, nu i se impune cu violență acest nou ideal; orice intoleranță – care rezultă totdeauna dintr-o nepricepere a realității profunde – este străină acestei învățături a înțelegerii universale. De altă parte însă, nu se refuză nimănui intrarea în această nouă corporație spirituală. Oricine râvnește spre cultură și educație poate deveni umanist; orice om de orice stare, bărbat sau femeie, preot sau cavaler, rege

sau neguțător, laic sau călugăr, are intrare nerestricționată în această comunitate liberă; nimeni nu e întrebă de obârșia sa, cărei rase și clase, cărei nații sau limbi aparține.

Astfel, în gândirea europeană se ivește o noțiune nouă: aceea supranațională. Limbile, care erau până atunci ziduri despărțitoare și de nepătruns între oameni, nu mai trebuie să izoleze multă vreme popoarele – între ele s-a întins puntea unei limbi comune, prin latina umanistă valabilă pentru toți. De asemenea, idealul patriotic, prea strâmt, prea insuficient, e menit să fie întrecut în curând de idealul european, supranațional. „Lumea întreagă e o patrie comună”, proclamă Erasmus în a sa *Querela pacis*. De pe această treaptă dominantă a priveliștii europene îi pare absurdă discordia ucigașă dintre națiuni, orice ostilitate între englezi, germani și francezi: „De ce să ne mai dezbine toate aceste nume smintite, de vreme ce ne unește numele lui Cristos?”. Pentru oamenii pătrunși de sentimente umaniste, toate aceste învrăjbiri în cuprinsul Europei nu sunt altceva decât neînțelegeri, explicabile printr-o cultură prea mărginită, printr-o pricepere prea restrânsă a realității. Misiunea europenilor de mâine nu este aceea de a se lăsa în mod sentimental în voia pretențiilor trufașe ale prinților mărunți, ale fanaticilor atâtor secte, ale egoiștilor naționali – ci de a scoate în evidență ceea ce solidarizează și unește, de a pune Europa deasupra națiilor, omenirea deasupra specificului patriotic și de a transforma simpla noțiune a unei comunități religioase

creștine într-o creștinătate universală, într-o iubire de umanitate, care servește cu devotament și umilință.

Ideea erasmică tinde deci mai sus decât spre o simplă comunitate cosmopolită: prin ea lucrează de pe acum o voință hotărâtă, pentru o nouă formă de unitate spirituală a Occidentului. E adevărat că și înainte câteva personalități au încercat să unifice Europa: cezarii romani, Carol cel Mare și, mai târziu, Napoleon. Dar acești autocrați au vrut să contopească popoarele și statele prin foc și sabie; cu ciocanul violenței, pumnul cuceritorilor a sfărâmat imperiile mai slabe, pentru a le înlănțui pe cele mai puternice. Însă la Erasmus (deosebire fundamentală!), Europa apare ca o idee morală, ca o cerință pe deplin spirituală, lipsită de orice egoism; el a proclamat cel dintâi postulatul, încă neîmplinit până astăzi: Statele Unite ale Europei, sub semnul unei culturi și civilizații comune.

Condiția preliminară pentru Erasmus – luptător înaintaș al tuturor ideilor de bună înțelegere – este, bineînțeles, înlăturarea oricărei violențe și mai cu seamă desființarea războiului, acest „naufragiu al tuturor lucrurilor bune”. Erasmus poate fi considerat primul teoretician literar al pacifismului. El a compus nu mai puțin de cinci scrieri împotriva războiului, într-o epocă de războaie neînțetate. În 1504, apelul imperios către Filip cel Frumos; în 1514, către episcopul din Cambrai: „Ca prinț creștin,

trebuie să primiți pacea potrivit voinței lui Cristos”; în 1515, cunoscutul capitol din *Adagia*, cu titlul etern adevărat: „Dulce bellum inexpertis” („Războiul pare frumos numai acelor care nu l-au trăit”). În 1516, în „Instrucțiuni pentru un prinț creștin și pios”, el îl sfătuiește și îl avertizează pe tânărul împărat Carol al V-lea și, în cele din urmă, apare în 1517 o lucrare răspândită în toate limbile și totuși neascultată de toate neamurile: *Querela pacis* – „plângerea păcii, respinsă, izgonită și strivită de toate națiunile și popoarele”.

Însă de pe atunci, cu aproape jumătate de mileniu înainte de zilele noastre, Erasmus știa cât de puțin poate conta un prieten convins al păcii pe adeziunea și gratitudinea contemporanilor săi: „Va veni timpul când se va considera necreștinesc, bestial și nebunesc să se deschidă iarăși gura războiului”. Ceea ce nu-l împiedică să deschidă imediat atacurile sale împotriva prinților dornici de hărțuială – și aceasta cu energie mereu înnoită, în epoca brutalităților celor mai grosolane, când domnea dreptul pumnului. După părerea sa, Cicero are dreptate când spune că „o pace nedreaptă tot e mai bună decât războiul cel mai drept”. Singuraticul luptător ridică împotriva războiului un întreg arsenal de argumente, care ar putea fi folosite cu prisosință și astăzi. „Când animalele se atacă unele pe altele”, se plânge el, „le înțeleg și chiar le scuz din cauza neștiinței lor”. Însă oamenii ar trebui să recunoască în sfârșit că războiul în sine nu înseamnă altceva decât nedreptate; căci el nu îi lovește de obicei pe cei care îl urzesc și îl

poartă, ci toată povara cade aproape totdeauna asupra celor nevinovați, asupra sărmanului popor, care nu are nimic de câștigat din victorii și nici din înfrângeri. „Războiul îi atinge în cea mai mare parte pe cei care nu au deloc de-a face cu dânsul; și chiar dacă războiul se termină în chipul cel mai fericit, fericirea aparține totuși numai unei părți, iar celeilalte numai paguba și ruina”. Ideea războiului nu poate fi deci niciodată legată de ideea dreptății și atunci – așa se întreabă el de mai multe ori – cum ar putea fi vreodată drept un război?

Pentru Erasmus nu există, nici în domeniul teologic, nici în cel filosofic, un singur adevăr absolut și universal valabil. Pentru dânsul, adevărul e totdeauna multi-form și cu multiple înțelesuri, la fel și dreptul; de aceea „nicăieri prințul nu trebuie să fie cu mai multă băgare de seamă decât atunci când vrea să pornească la război și să nu se fâlească neapărat cu dreptul său – căci cine nu privește oare propria cauză ca fiind cea dreaptă?”. Orice drept are două laturi; toate lucrurile sunt „colorate, mânjite și vătămate de partide”. Și chiar dacă vreunul se crede în dreptul său, dreptul să nu fie smuls prin violență, să nu fie consacrat niciodată prin violență, căci „un război se naște din altul și din acesta un al doilea”.

Așadar, pentru oamenii spiritului, decizia de a urma calea armelor nu înseamnă vreodată rezolvarea morală a unui conflict. Erasmus declară răs-picat că, în caz de război, intelectualii, învățații tuturor națiunilor nu trebuie să renunțe la prietenia lor. Atitudinea lor să nu

fie aceea de a înăspri, prin părtinire zeloasă, împotrivirile dintre păreri, popoare, rase și clase. Ei trebuie să se mențină nezdruccinați în sfera curată a omeniei. Misiunea lor eternă este de a opune „absurdității nefaste, necreștine și bestiale a războiului” ideea comunității universale și a creștinismului universal. De aceea Erasmus reproșează cu mai multă vehemență Bisericii, care e doar cea mai înaltă instituție morală, faptul că ea a părăsit marea idee augustiniană a „păcii universale creștine”, pentru a-și spori puterea temporală, pământească. „Să nu se rușineze oare teologii și măștrii vieții creștine că au fost urzitorii, instigatorii și promotorii unei cauze pe care Domnul nostru Cristos a urât-o atât de adânc, atât de mult?”, striga el cu mânie. Și: „Cum se împacă sabia cu cârja episcopală, mitra cu casca, Evanghelia cu scutul? Cum se poate să predici în același timp învățăturile lui Cristos și războiul, să slăvești cu o singură trâmbiță pe Dumnezeu și pe Satana?”. Deci „preotul războinic” nu este decât o absurditate; el e potrivnic cuvântului divin, căci neagă cea mai înaltă misiune pe care i-a încredințat-o stăpânul și învățătorul său când a spus: „Pace vouă!”.

Erasmus e totdeauna pasionat când înalță glasul contra războiului, a urii și a minților mărginite, unilaterale. Dar pasiunea indignării sale nu tulbură niciodată claritatea viziunii sale mondiale. Idealist din sentiment